

Krzysztof Tomasz Witczak
 (Uniwersytet Łódzki,
 e-mail: krzysztof.witczak@uni.lodz.pl)
 ORCID: 0000-0001-8895-974X

ROZWAŻANIA NAD ETYMOLOGIĄ GROMU

1. WPROWADZENIE

Polski apelatyw *grom* ‘grzmot, huk piorunu’ (< psł. *gromъ) ma, jak się wydaje, relatywnie jasną genezę. Jest to prastary derywat nominalny urobiony od czasownika *grzmieć* ‘huczeć, dudnić (o odgłosie piorunu)’ (< psł. **gr̥mĕti*), powstały już w dobie indoeuropejskiej i doskonale udokumentowany w licznych językach słowiańskich, por. scs. *громъ* m. ‘βροντή’, dłuż. *hrom* m. ‘grzmot, huk piorunu’, cz. *hrom* m. ‘ts.’, ślą. *hrom* m. ‘ts.’, ros. *гром* m. ‘grom, piorun; wielki hałas, huk’, brus. *гром* m. ‘grzmot, huk, wielki hałas’, ukr. *грім* m. ‘ts.’ [Trubačev 1980, 138; Sławski 2001, 228–229; Derksen 2008, 190]. Jeżeli zgodzimy się, że leksem psł. *gromъ reprezentuje formację odziedziczoną z prajęzyka indoeuropejskiego, to należy wskazać najbliższe dlań odpowiedniki w innych pokrewnych językach. Podejmowany w niniejszej pracy problem badawczy polega na rozstrzygnięciu, czy czasownik prasłowiański sprowadza się do rdzenia ie. **g^hrem-* ‘huczeć, grzmieć, dudnić; szaleć, wściekać się / dröhnen, wüten’ [Pokorny 1959, 458–459; Rix 2001, 204], czy do rdzenia ie. **g^urem-* ‘huczeć, szumieć, brzmieć / brausen, tonen’ [Rix 2001, 216]. Od obu powyższych morfemów leksykalnych utworzono niegdyś nazwy czynności (*nomina actionis*) z rdzenym wokalizmem apofonicznym *o, akcentowane na rdzeniu i należące do osnowy na **-o-*. Odpowiednie formacje zachowały się najlepiej w języku greckim. Od pierwszego pierwiastka indoeuropejskiego urobiono grecki apelatyw *χρόμος* m. ‘wrzawa, trzask, rzenie’ (< ie. **g^hrómos* ← ie. **g^hrem-*), od drugiego gr. *βρόμος* m. ‘wszelki hałas, trzask, huk piorunu, ryk, szum, huk; szal, wściekłość’ (< ie. **g^urómos* ← ie. **g^urem-*). Teoretycznie można zestawić leksem psł. *gromъ m. ‘grzmot, piorun, huk piorunu’ zarówno z pierwszym, jak i drugim greckim rzeczownikiem.¹ Która z dwu wskazanych tu ewentualności jest poprawna? W niniejszym artykule chciałbym odpowiedzieć na to pytanie.

¹ Zob. Meillet [1905, 218].

2. TRZY RDZENIE INDOEUROPEJSKIE

**B^HREM-, *G^HREM- I *G^UREM-*

Indoeuropeiści wyróżnili trzy rdzenie werbalne o podobnej semantyce i bardzo zbliżonej budowie, które różnią się tylko nagłosowym fonemem:

- 2.1. ie. **b^hrem-* ‘mrużyć, brzęczeć; ryczeć, wyc / brummen, brüllen’ [Pokorny 1959, 142–143; Rix 2001, 94];
- 2.2. ie. **g^hrem-* ‘huczeć, grzmieć, dudnić; szaleć, wściekać się / dröhnen, wüten’ [Pokorny 1959, 458–459; Rix 2001, 204];
- 2.3. ie. **g^urem-* ‘huczeć, szumieć, brzmieć / brausen, tonen’ [Rix 2001, 216].

Rozwój fonetyczny, typowy dla poszczególnych języków indoeuropejskich, sprawił, że w dobie współczesnej niełatwo jest rozstrzygnąć, czy dany wyraz rozwinął się z pierwszego, drugiego, czy trzeciego morfemu leksykalnego. Poniżej zestawiono w postaci tabelarycznej kontynuanty nagłosowych fonemów **b^h-*, **g^h-* oraz **g^u-* w poszczególnych ugrupowaniach indoeuropejskich:

Tabela 1. Kontynuanty fonemów ie. **b^h-*, **g^h-*, **g^u-* w pozycji przed spółgłoską płynną **r*

Języki	<i>*b^h-</i>	<i>*g^h-</i>	<i>*g^u-</i>	Komentarz
albański	<i>b-</i>	<i>g-</i>	<i>g-</i>	Brak odróżnienia rdzeni <i>*g^hrem-</i> i <i>*g^urem-</i>
anatolijskie	<i>*b-</i>	<i>*g-</i>	<i>*g^u-</i>	
bałtyckie	<i>b-</i>	<i>g-</i>	<i>g-</i>	Brak odróżnienia rdzeni <i>*g^hrem-</i> i <i>*g^urem-</i>
celtyckie	<i>b-</i>	<i>g-</i>	<i>b-</i>	Brak odróżnienia rdzeni <i>*b^hrem-</i> i <i>*g^urem-</i>
germańskie	<i>b-</i>	<i>g-</i>	<i>*k^u-</i>	
grecki	<i>ph-</i> (φ-)	<i>kh-</i> (χ-)	<i>b-</i> (β-)	
indyjskie	<i>bh-</i>	<i>gh-</i>	<i>g-</i>	
irańskie	<i>b-</i>	<i>g-</i>	<i>g-</i>	Brak odróżnienia rdzeni <i>*g^hrem-</i> i <i>*g^urem-</i>
łaciński	<i>f-</i>	<i>g-</i>	<i>g-</i>	Brak odróżnienia rdzeni <i>*g^hrem-</i> i <i>*g^urem-</i>
słowiańskie	<i>b-</i>	<i>g-</i>	<i>g-</i>	Brak odróżnienia rdzeni <i>*g^hrem-</i> i <i>*g^urem-</i>
tocharskie	<i>p-</i>	<i>k-</i>	<i>k-</i>	Brak odróżnienia rdzeni <i>*g^hrem-</i> i <i>*g^urem-</i>

Źródło: opracowanie własne.

Z powyższego zestawienia wynika, że jedynie w czterech podgrupach językowych (anatolijskiej, germańskiej, greckiej i indyjskiej) można precyzyjnie odróżnić kontynuanty trzech rozpatrywanych rdzeni indoeuropejskich. W pozostałych podgrupach musiała nastąpić identyfikacja

rdzeni pod względem fonologicznym, co mogło powodować kontaminację dwóch odmiennych rdzeni, a także eliminację jednego z nich. Omówmy w pierwszej kolejności poświadczenia w językach celtyckich.

Język (średnio)walijski poświadcza czasownik *breſu* ‘beczeć, ryczeć, wyc’ < celt. **bremō* [Matasović 2009, 76]. Nie potrafimy jednak precyzyjnie wskazać, czy walijską formację werbalną należy zestawiać z łacińskim czasownikiem *fremō* ‘wydawać głuchy dźwięk, huczeć, dudnić, ryczeć, wyc, szumieć, brzęczeć, rzeć, chrapać, warczeć, świszczec; szemrać; głośno wołać, ogłaszać’ (< ie. **b^hremō*), czy raczej z gr. βρέμω ‘ryczeć, huczeć, dźwięczeć, chrzęścić; wściekać się, krzyczeć, szemrać, narzekać, zawodzić; rozbrzmiewać’ (< ie. **g^uremō*). Większość badaczy zakłada milcząco pierwszą derywację [Pokorny 1959, 143; Rix 2001, 94; Matasović 2009, 76], chociaż drugie zestawienie jest równie prawdopodobne pod względem fonologicznym, jak i semantycznym.² Nie da się wykluczyć ewentualności, że w językach celtyckich nastąpiła kontaminacja dwóch odmiennych rdzeni indoeuropejskich (celt. **brem-* < ie. **b^hrem-* x **g^urem-*).

W polszczyźnie zachowała się opozycja dwóch rozpatrywanych rdzeni: *brzmieć* vs *grzmieć* (< psł. **br̥mēti* vs **gr̥mēti*). Potrafimy precyzyjnie wskazać, że czasownik *brzmieć* ostatecznie sprowadza się do indoeuropejskiego rdzenia werbalnego **b^hrem-*, ale na bazie czysto fonetycznej nie da się stwierdzić, czy pol. *grzmieć* reprezentuje ie. **g^hrem-*, czy też ie. **g^urem-*. Aby wskazać jednoznaczną derywację, trzeba przeprowadzić drobiazgową analizę semantyczną i strukturalną. To samo należy uczynić w odniesieniu do innych języków indoeuropejskich (głównie satemowych), które utraciły dystynktywny charakter fonemów welarnych i labiowelarnych, czyli zidentyfikowały ze sobą fonemy ie. **g^h* oraz **g^u*. Poza językami słowiańskimi rozróżnienie to utraciły języki bałtyckie, irańskie, tocharskie, albański, a w tym specyficznym przypadku także język łaciński.³

² Julius Pokorny [1959, 143] nie odrzuca zestawienia grecko-celtyckiego, ale nieco inaczej na nie spogląda. Przyjmuje mianowicie nieregularną utratę przydechu w języku greckim: βρέμω (< **bremō* < ie. **b^hremō*).

³ Język łaciński w większości wypadków zachował dystynkcję pomiędzy ie. **gh* (> łac. *h-* w nagłosie, *-g-* w śródgłosie) oraz ie. **g^u* (> łac. *u* w nagłosie przed samogłoską i w pozycji interwokalicznej, ale *-gu-* w śródgłosie w pozycji po spółgłosce nosowej). W pozycji przed **-r-* oba indoeuropejskie fonemy dają identyczną kontynuację, czyli łac. *gr-*, por. łac. *grāmen* n. ‘trawa’ (< ie. **ghras-*, por. ang. *grass*); łac. *grātus* adi. ‘wdzięczny, miły, pożądany’ (< ie. **g^ur̥Htos*); łac. *gravis* adi. ‘ciężki’ = gr. βαρύς, stind. *guriūh* adi. ‘ts.’ (< pie. **g^ur̥Hūs*); zob. de Vaan [2008, 269–272].

3. ATESTACJA I SEMANTYKA INDOEUROPEJSKIEGO RDZENIA *G^HREM-

Zdaniem Juliusa Pokornego [1959, 458–459], rdzeń ie. *g^hrem- zachował się w pięciu indoeuropejskich grupach językowych: irańskiej, greckiej, germańskiej, bałtyckiej i słowiańskiej. Materiał irański, bałtycki i słowiański nie jest jednoznaczny i może odnosić się także do alternatywnego rdzenia ie. *g^urem-, zatem nasze rozważania ograniczymy do greckiego i germańskiego materiału leksykalnego.

W języku greckim morfem leksykalny *g^hrem- zachował się w trzech formacjach werbalnych: χρεμέθω ‘rzeń (o koniu)’, χρεμιζω ‘ts.’ oraz χρεμετιζω ‘stale rzeń’, metaforycznie ‘rwać się do kobiety (o rozpustnikach)’. Oprócz formacji czasownikowych poświadczono są liczne derywaty nominalne: χρεμέτισμα n. ‘rzenie’, metaf. ‘śmiech’, χρεμετισιμός m. ‘rzenie’, χρεμετιστικός adi. ‘rzący, wydający rzenie’; gr. hom. χρόμαδος m. ‘zgrzytanie, zgrzyt (o zębach)’ oraz χρόμος m. ‘wrzawa; trzask; rzenie’ (wyraz relatywnie rzadki, zachowany jedynie w dwóch głosach u późnoantycznego leksykografa Hesychiosa z Aleksandrii: χρόμοις·χρεμετισιμοῖς „chrómois: rzeniem” (dat. pl.); χρόμος· ψύχος· ψόφος· ποῖός· οἱ δὲ χρεμετισιμός „chrómos: gwar, hałas jakiś; inni zaś określają tak końskie rzenie”). Wszystkie powyższe atestacje wyraźnie wskazują, że czasownik grecki opisywał odgłos wydawany przez konia (tj. rzenie), zwłaszcza podczas rui (jak tego dowodzi metafora erotyczna odnosząca się do ludzi).

Germański materiał leksykalny poświadczają trzy pokrewne formacje:

- 3.1. czasownik prymarny *grimman- ‘szaleć, gniewać się’: stang. *grimman* ‘szaleć, ryczeć; pędzić (jak szalony)’, stsaks. *grimman* ‘szaleć’, śrwniem. *grimmen* ‘szaleć, wyć, ryczeć’ < ie. *ghrem- [Pokorny 1959, 458; Kroonen 2013, 190];
- 3.2. pgerm. *gramjan- ‘podburzyć, zirytować, rozgniewać’ (pierwotnie verbum causativum *ghrom-éie- ‘spowodować, że ktoś szaleje, gniewa się’): goc. *gramjan* ‘rozgniewać, rozzłościć’; stnord. *gremja* ‘uczynić złym, gniewnym’; stang. *gremian* ‘rozgoryczyć, zwymyślać’; śrdniem. *gremmen* ‘pogniewać się’; stwniem. *grem(m)en* ‘rozgniewać, rozzłościć, rozgoryczyć’; niem. *grämen* ‘martwić, trapić, irytować’ [Kroonen 2013, 186];
- 3.3. przymiotnik pgerm. *gramaz ‘zły, gniewny’: stnord. *gramr* adi. ‘rozzłoszczony, wrogi’; stang. *gram* adi. ‘zły, wściekły, wrogo usposobiony’, stsaks. *gram* adi. ‘ts.’, stwniem. *gram* adi. ‘ts.’, śrwniem. ‘zły, gniewny, niezadowolony’ < ie. *ghromós [Pokorny 1959, 458].

Wymienione powyżej wyrazy germańskie opisują bez wątpienia stan emocjonalny człowieka lub jakiegoś zwierzęcia (zwłaszcza podczas rui, rozdrażnienia lub niebezpieczeństwa). Zbieżność semantyczna z wyżej przedstawionym materiałem greckim jest dość znacząca.

4. RDZEŃ *G^UREM- W JĘZYKU GRECKIM

Grecki czasownik βρέμω pokazuje następujące znaczenia: ‘ryczeć, huczeć (o morzu i falach morskich); dźwięczeć, chrzęścić (o broni); wściekać się, krzyczeć (o ludziach), szemrać, narzekać, zawodzić; rozbrzmiewać (o lirze)’ [Abramowiczówna 1958, 443]. Teksty antyczne poświadczają również formację iteratywną βρομέω ‘brzęczeć (o muchach); huczeć (o wietrze)’ [Abramowiczówna 1958, 444]. Pradawnym derywatem jest także nazwa czynności (*nomen actionis*) βρόμος m. ‘wszelki hałas, trzask (o ogniu); huk piorunu; ryk (np. jeleni); szum, huk (o morzu); szal, wściekłość’, reprezentująca archetyp ie. *g^urómos.

Od rdzenia *g^urem- utworzono ponadto formację intensywno-iteratywną βροπτάω ‘grzmieć’, pass. βροπτόμαι ‘być rażony piorunem’ (< pie. *g^urom-teh₂-ie/o-)⁴ oraz formacje nominalne βροπτή f. ‘grzmot, porażenie piorunem, odrętwienie’ (< pie. *g^urom-téh₂ f.), βρόπιμα n. ‘grzmot’, βροπταῖος adi. ‘grzmiący, piorunny (o Dzeusie)’, βροπτησι-κέραινος adi. ‘zsyłający grzmoty i pioruny (o chmurze burzowej)’ [Abramowiczówna 1958, 444].

Przegląd greckiego materiału leksykalnego dowodzi, że rdzeń *g^urem- wiąże się przede wszystkim ze zjawiskami naturalnymi, zwłaszcza atmosferycznymi (takimi jak ryk wzburzonego morza; nawałnica z grzmotami i piorunami). Mamy więc udokumentowaną dość wyraźną opozycję semantyczną występującą pomiędzy rdzeniami ie. *g^hrem- oraz *g^urem-. Możemy zatem przystąpić do kolejnego etapu naszych rozważań i sprawdzić, jak należy klasyfikować materiał języków irańskich, bałtyckich i słowiańskich.

5. RDZEŃ *GRAM- W JĘZYKACH IRAŃSKICH

Irański materiał leksykalny pokazuje generalnie uderzającą zbieżność z germańskimi odpowiednikami, wyliczonymi w podrozdziale 3.:

- 5.1. awest. *gram-* ‘rozzłościć, rozgniewać, być rozsierdzonym, żywić złość / ergrimmen, Grimm hegen’, part. praes. act. *gramant-* ‘żywiący złość’, part. perf. pass. *granta-* ‘rozsierdzony, zagniewany’ [Bartholomae 1904, 529; chot. *grañ-* ‘warczeć, burczeć / to growl’; chorezm. *γm-* ‘gruchać, śpiewać (o ptakach)’; iszk. *γərənd* ‘besztać, łajać, złorzeczyć / to scold’; oset. (iroń.) *qyrmyñ*, (dig.) *ǰirmun* ‘śpiewać; szczekać (o psach)’ < irań. **gram-* [Cheung 2007, 122; Rastorgueva, Edelman 2007, 284–286];
- 5.2. sogd. *ʾ(n)γrʾm* [agrām] ‘zniesławiać, rzucać oszczerstwa’ < irań. **ham-grāmaya-* (verbum causativum), por. pgerm. **gramjan-* (3.2.);

⁴ Szerzej o formacjach werbalnych i nominalnych z cechą pie. *teh₂- zob. Witczak [2017, 209–222].

- 5.3. npers. *yaram* m. 'złość, zażarty gniew' (< irań. **grama-* m.) wykazuje znaczącą zgodność semantyczną i formalną z przymiotnikiem pgerm. *gramaz 'zły, gniewny' (3.3.);
- 5.4. sogd. *yr'ndyy* adi. 'zły, gniewny, rozsierdzony'; *γrm'wy* 'kara cielesna, ukaranie'; tadż. dial. (płd.) *γr'nd* 'zemsta, odwet' [Rastorgueva, Edelman 2007, 284].

W językach irańskich można ponadto wyróżnić skromne ślady rdzenia ie. **g^urem-*, które zachowały się w następujących formacjach werbalnych i nominalnych:

- 5.5. npers. *ğurunbīdan*, dial. (gaz) *qurumb-/ qurumbā* 'grzmieć, ryczeć, wrzeszczeć / to thunder, roar'; npers. *ğarmidan* 'grzmieć, ryczeć, wpaść w namiętność / to thunder, roar, fly in a passion', bal. *grandit-/grand-* 'grzmieć / to thunder', afg. *yar-ég-* / *yar-ed-* 'krzyczeć, wrzeszczeć, grzmieć / to roar, thunder' < irań. **gram-* [Cheung 2007, 122];
- 5.6. orosz. *grand* 'grzmot, grom; burza, nawałnica / rpom, rpoza' [Rastorgueva, Edelman 2007, 286], bal. *garand* 'grzmot (piorunu) / thunder', sist. *grand* 'ts.' [Bailey 1979, 84; Cheung 2007, 122; Rastorgueva, Edelman 2007, 173] < irań. *grantā f. 'grzmot, grom, burza z piorunami'.

Nie ulega wątpliwości, że trzy ostatnie terminy (5.6.), sprowadzające się do irań. *grantā f. 'grzmot, grom, burza z piorunami', należy zestawić z greckim leksemem βρομή f. 'grzmot, porażenie piorunem, odrętwienie' (< pie. **g^urom-téh₂* f. 'grzmot, grom').

6. BAŁTYCKI MATERIAŁ LEKSYKALNY

Leksyka bałtycka zawiera doskonale umotywowane ślady rdzenia ie. **g^urem-*, opisującego zjawiska atmosferyczne:

- 6.1. lit. *grumėti* 'grzmieć, dudnić (o odgłosie piorunu w czasie burzy), huczeć', *grumėnti* 'głucho dudnić (o odległych grzmotach)', *igrumėti* 'wejść, wjechać z hałasem', *sugrumėti* 'zejść się, zebrać się w zgiełku' [Smoczyński 2007, 205–206; Derksen 2015, 190–191]; stprus. (EV) *grumins* 'grzmot odległej burzy, *Dunreyn*' lub 'mżawka, deszcz z grzmotami' [Derksen 2015, 558];
- 6.2. lit. *gramėti* 'padać z trzaskiem, upaść z hukiem, runąć z hałasem' [Derksen 2015, 185].

Inne zestawione przez Wojciecha Smoczyńskiego [2007, 205–206, s.v. *grumėti*] wschodniobałtyckie formacje werbalne lub nominalne mają, jak się wydaje, mocno odmienny charakter i nawiązują przypuszczalnie do konkurencyjnego rdzenia **g^hrem-*, opisującego stan emocjonalny człowieka. Do tego gniazda słowotwórczego skłonny jestem zaliczyć następujące formacje:

6.3. łot. *gremt* ‘mruczeć, mówić podniesionym głosem’, refl. *gremties* ‘odgrażać się, grozić’; lit. *grumóti* ‘grozić, straszyć zapowiedzią czegoś złego’, *gruménti* tr. ‘napominać, przestrzegać, grozić, odgrażać się’;

6.4. łot. *gruma* f. ‘uraza’.

Nawet przy pobieżnej analizie faktów bałtyckich dostrzegamy prawdopodobną kontaminację dwu odrębnych rdzeni indoeuropejskich **g^urem-* oraz **g^hrem-*. W niektórych przypadkach można mieć uzasadnione wątpliwości, do którego rdzenia trzeba przypisać poniższe bałtyckie formy, np.:

6.5. lit. *gramėti* ‘biec na przelaj’, ‘zapadać się w bagnie, grzęznąć’ [Smoczyński 2007, 206], lit. *garmėti* ‘hurmem, kupą iść i hałasować’, ‘grzęznąć, zatapiać się (w bagnie, topieli)’, ‘szemrać (o wodzie); mruzczyć; mamrotać’, lit. *gaĩmalas* m. ‘wrzask, krzyk’, *garmālius* m. ‘krzykacz, płaksa (o dziecku)’, *garmaliūoti* ‘bulgotać, gulgotać (o gotującej się wodzie, kartoflach; o chlupocie wody na bagnie pod stopami chodzącego; o płukaniu gardła)’ [Smoczyński 2007, 160].⁵

7. SEMANTYKA SŁOWIAŃSKIEGO MATERIAŁU LEKSYKALNEGO

Ponieważ materiał leksykalny języków słowiańskich, odnoszący się do apelatywu **gromъ* i związanych z nim formacji, został już zebrany i opublikowany w dostępnych słownikach porównawczych i etymologicznych [Trubačev 1980; Sławski 2001], w niniejszej pracy ograniczyłem się do wyliczenia prasłowiańskich prototypów, zrekonstruowanych w ósmym tomie *Słownika prasłowiańskiego*, poprzedzonych jedną przykładową jednostką polską lub inną reprezentatywną formą słowiańską:

7.1. pol. *grzmieć* < psł. **gr̥mēti* ‘głośno, hucznie rozbrzmiewać, huczeć, grzmieć (o odgłosie burzy)’ [Sławski 2001, 265–266; Trubačev 1980, 163–164], pierwotny czasownik stanu (*verbum essivum*);

7.2. pol. przestarz. *grzmotać* ‘bić mocno, walić, uderzać’ < psł. **gr̥motati* ‘powodować lub wydawać głośne dźwięki, okrzyki’ [Sławski 2001, 267], *verbum intensivum* od psł. **gr̥mēti*;

⁵ Niektóre formy bałtyckie, wyszczególnione powyżej (w podpunkcie 6.5.), nie należą, jak mi nie mam, ani do rdzenia **g^urem-*, ani **g^hrem-*, ale wiążą się z osobnym rdzeniem *ie*. **grem-* ‘być wilgotnym, zanurzać (w wodzie), tonać / feucht (sein), untertauchen, untersinken’ [Pokorny 1959, 405], por. lit. *gr̥mti* ‘zapaść się, ugrzęznąć, zanurzyć się, pograżyć się, utonać’, łot. *gr̥mt* ‘pograżać się, tonać (na grząskim terenie)’ [Smoczyński 2007, 201]. Należy w tym miejscu podkreślić, że gocki wyraz *qrammīpa* f. ‘wilgoć’ zdaje się sugerować, że indoeuropejski morfem leksykalny **grem-* (tak rekonstruowany w słowniku J. Pokornego) zawierał w nagłosie spółgłoskę labiowelarną dźwięczną **g^u-* (skąd goc. *q-*), która uległa uproszczeniu do **g* przed spółgłoską płynną **r* w innych językach germańskich, por. stnord. *krammr* adi. ‘wilgotny, częściowo roztopiony (o śniegu w czasie odwilży)’, norw. *krammr* adi. ‘ts.’ [Kronnen 2013, 300–301]. Czyżby zatem w prajęzyku indoeuropejskim istniały dwa homonimiczne pierwiastki **g^urem-?*

- 7.3. pol. *grzmot* < psł. **gr̥motъ* m. ‘huk towarzyszący błyskawicom i wyładowaniom elektrycznym w powietrzu, grom, tonitrus’: ‘tępy dźwięk, huk przypominający wyładowanie atmosferyczne, fragor’ [Sławski 2001, 267–268] ← psł. **gr̥motati*; nieco inny wywód proponuje Oleg N. Trubačev [1980, 164], który zakłada derywację od czasownika psł. **gr̥mĕti* za pomocą przyrostka *-otъ;
- 7.4. stcz. *hřimati* ‘grzmieć’ < psł. *grimati ‘grzmieć, huczeć’ [Sławski 2001, 216], *verbum intensivum* od psł. **gr̥mĕti*. Zdaniem O.N. Trubačeva [1980, 129], formacja ta reprezentuje czasownik iteratywno-duratywny;
- 7.5. pol. *grom* < psł. *gromъ m. ‘grzmot, piorun, huk piorunu, tonitrus’ [Sławski 2001: 228–229; Trubačev 1980, 138], pierwotne *nomen actionis*;
- 7.6. strus. *gromu* ‘grzmieć’ < psł. *gromĕti ‘grzmieć, huczeć, tonare’ [Sławski 2001, 227] = lit. *gramėti* ‘padać, upaść z hukiem, runąć z hałasem’. Prawdopodobny odpowiednik litewski gwarantuje bałtosłowiański charakter dyskutowanej formacji werbalnej;
- 7.7. pol. *gromić* < psł. *gromiti ‘zadawać porażkę, rozbijać, zwyciężać, unicestwiać, niszczyć, działać jak grom’, ‘grzmieć, huczeć’ [Sławski 2001, 227; Trubačev 1980, 137], *verbum factitivum* od psł. *gromъ. Można też psł. *gromiti (w sensie ‘grzmieć, huczeć’) rozpatrywać jako formację iteratywną na -eĭe-;
- 7.8. głuź. *hromotać* ‘huczeć, grzmieć’ < psł. (płn.) *gromotati (*verbum intensivum*) ‘grzmieć, huczeć, tonare’ [Sławski 2001, 228] ← psł. *gromiti;
- 7.9. pol. (XVI w.) *gromot* ‘huk, trzask, łomot, potężny odgłos’ < psł. *gromotъ m. ‘huk, grzmot, hałas’ [Sławski 2001, 228; Trubačev 1980, 137–138] ← psł. *gromotati;
- 7.10. pol. *gromowy* < psł. *gromovъ adi. ‘dotyczący gromu, związany z gromem’ [Sławski 2001, 228; Trubačev 1980, 138] ← psł. *gromъ;
- 7.11. pol. dawne *gromny* ‘gromki, bardzo głośny, huczny; wytwarzający pioruny’ < psł. *gromъnъ adi. ‘głośny jak grom, gromki, grzmiący, huczny, tonans’ [Sławski 2001, 229; Trubačev 1980, 139] ← psł. *gromъ.

Wszystkie wyliczone formacje prasłowiańskie jednoznacznie wiążą się ze zjawiskami atmosferycznymi (z burzą, nawałnicą pełną grzmotów i błyskawic), wtórnie dopiero z działalnością człowieka. Nie kojarzą się natomiast z gwałtownymi reakcjami emocjonalnymi człowieka lub zwierzęcia, takimi jak gniew, złość, wściekłość, niezadowolenie, pociąg płciowy. Te obserwacje prowadzą zatem do konkluzji, że wszystkie formacje prasłowiańskie należy – w ślad za opinią Antoine’a Meilleta [1905, 218; 1907, 366]⁶ – łączyć z rdzeniem ie. **gʷrem-* (a nie z ie. **gʰrem-*, jak to czyni większość współczesnych etymologów).

⁶ Warto zwrócić uwagę, że jeszcze w 1893 r. francuski indoeuropeista akceptował zestawienie gr. χρεμίζω, χρόμος ze scs. *gr̥mĕti*, *gromъ* [Meillet 1893, 297],

8. PODSUMOWANIE

Analiza semantyczna i morfologiczna indoeuropejskiego materiału leksykalnego pozwala na wyciągnięcie następujących wniosków:

- 8.1. Czasownik psł. **gr̥mēti* ‘głośno, hucznie rozbrzmiewać, huczeć, grzmieć (o odgłosie burzy)’ reprezentuje prajęzykowe verbum essivum (pie.) *g^hrm̥-h₁-eje-* utworzone od rdzenia prymarnego (ie.) **g^hrem-*, zaświadczonego w gr. βρέμω ‘ryczeć, huczeć; dźwięczeć, chrzęścić; wściekać się, krzyczeć, szemrać, narzekać, zawodzić; rozbrzmiewać’.
- 8.2. Psł. **gromъ* m. ‘grzmot, piorun, huk piorunu’ ma dokładny odpowiednik w gr. βρόμος m. ‘wszelki hałas, trzask; huk piorunu; ryk; szum, huk; szal, wściekłość’ i wywodzi się z praformy ie. **g^hrómos* m. ‘grzmot, huk piorunu, hałas’ (pierwotne *nomen actionis*). Zestawienie wyrazu prasłowiańskiego z gr. χρόμος m. ‘wrzawa, trzask, rzenie’ należy uznać za wątpliwe z semantycznego punktu widzenia.
- 8.3. Psł. **gromiti* ‘grzmieć, huczeć’, także ‘zadawać porażkę, rozbijać, zwyciężać, unicestwiać, niszczyć, działać jak grom’ można z powodzeniem zestawić z czasownikiem gr. βρομέω ‘brzęczeć; huczeć’ (< pie. **g^hrom-éje-*).
- 8.4. Prasłowiańskie verbum intensivum **gromotati* ‘grzmieć, huczeć, tonare’ można skojarzyć z podobną formacją poświadczoną w języku greckim, por. gr. βροντάω ‘grzmieć’, pass. βροντάομαι ‘być rażonym piorunem’. W obu powyższych formacjach dostrzegamy rdzeń indoeuropejski na stopniu apofonicznym (pie. **g^hrom-*), rozszerzony o sufix intensywno-iteratywny **-tā-* (< pie. **-teh₂-*).
- 8.5. Stosunkowo nieliczne ślady rdzenia **g^hrem-* można odnaleźć w językach nowoiraniańskich, np. orosz. *grand* ‘grzmot, grom; burza, nawałnica’, bal. *g(a)rand* ‘grzmot (piorunu)’, sist. *grand* ‘ts.’ < irań. **grantā* f. ‘grzmot, grom, burza z piorunami’ < pie. **g^hrom-téh₂-* f. ‘grzmot, grom’, por. gr. βροντή f. ‘grzmot, porażenie piorunem, odrętwienie’. W językach staro- i średnioirańskich zdecydowanie dominują derywaty urobione od rdzenia ie. **g^hrem-*.
- 8.6. Języki bałtyckie, podobnie jak słowiańskie, zawierają dość liczne formacje semantycznie związane z grzmotem i hukiem piorunu, które należy wywodzić od rdzenia ie. **g^hrem-* (nie zaś ie. **g^hrem-*). Nie można jednak wykluczyć ewentualności, że w językach bałtyckich mogła nastąpić wtórna kontaminacja formacji derywowanych od obu omówionych rdzeni indoeuropejskich (ie. **g^hrem-* x **g^hrem-*).

---

które dwadzieścia dwa lata później porzucił na rzecz odmiennej pary odpowiedników: gr. βρέμω = scs. *gr̥mēti*, gr. βρόμος = scs. *gromъ*.

Skróty

act. – strona czynna (activum); adi. – przymiotnik (adiectivus); afg. – afgański; ang. – angielski; awest. – awestyjski; bal. – baluczi; brus. – białoruski; celt. – celtycki; chorezm. – chorezmijski; chot. – chotański; cz. – czeski; dat. – celownik (dativus); dial. – dialekt(alny); dig. – digorski dialekt języka osetyńskiego; dłuż. – dolnołużycki; f. – rodzaj żeński (genus femininum); głuż. – górnołużycki; goc. – gocki; gr. – grecki; hom. – homerycki; ie. – indoeuropejski; irań. – irański; iron. – irański dialekt języka osetyńskiego; iszk. – iszkaszym; lit. – litewski; łac. – łaciński; lot. – lotewski; m. – rodzaj męski (genus masculinum); n. – rodzaj nijaki (genus neutrum); niem. – niemiecki; npers. – nowoperski; orosz. – oroszorski; oset. – osetyński; part. – imiesłów (participium); pass. – strona bierna (passivum); perf. – perfectum; pie. praindoeuropejski; pgerm. – pragermański; pl. – liczba mnoga (pluralis); pld. – południowy; pln. – północny; por. – porównaj; praes. – czas terażniejszy (praesens); prsl. – prasłowiański; refl. – forma zwrotna czasownika (reflexivum); ros. – rosyjski; scs. – starocerkiewnosłowiański; sist. – sistański; śla. – słowacki; sogd. – sogdyjski; stang. – staroangielski; stcz. – staroczeski; stind. – staroindyjski; stnord. – staronordycki; stprus. – staropruski; strus. – staroruski; stsaks. – starosaksoński; stwniem. – starowysokoniemiecki; s.v. – sub voce; śrdniem. – średniodolnoniemiecki; śrwniem. – średniowysokoniemiecki; tadż. – tadżycki; tr. – czasownik przechodni (verbum transitivum); ukr. – ukraiński; zob. – zobacz.

Bibliografia

- Z. Abramowiczówna (red.), 1958, *Słownik grecko-polski*, t. I, Warszawa.
- Ch. Bartholomae, 1904, *Altiranisches Wörterbuch*, Strassburg.
- H. Bailey, 1979, *Dictionary of Khotan Saka*, Cambridge.
- J. Cheung, 2007, *Etymological Dictionary of the Iranian Verb*, Leiden–Boston.
- R. Derksen, 2008, *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*, Leiden–Boston.
- R. Derksen, 2015, *Etymological Dictionary of the Baltic Inherited Lexicon*, Leiden–Boston.
- G. Kroonen, 2013, *Etymological Dictionary of Proto-Germanic*, Leiden–Boston.
- R. Matasović, 2009, *Etymological Dictionary of Proto-Celtic*, Leiden–Boston.
- A. Meillet, 1893, *De quelques difficultés de la théorie des gutturales indo-européennes*, „Mémoires de la Société Linguistique de Paris” 8, s. 277–304.
- A. Meillet, 1905, *Études sur l'étymologie et la vocabulaire du vieux slave*, Paris.
- A. Meillet, 1907, *Les alternances vocaliques en vieux slave*, „Mémoires de la Société Linguistique de Paris” 14, s. 332–390.
- J. Pokorny, 1959, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, Bern–München.
- V.S. Rastorgueva, D.I. Edelman, 2007, *Ètimologičeskij slovar' iranskix jazykov*, t. III, Moskwa.
- H. Rix (red.), 2001, *Lexikon der indogermanischen Verben. Die Wurzeln und ihre Primärstammbildungen*, Wiesbaden.
- F. Sławski (red.), 2001, *Słownik prasłowiański*, t. VIII, Wrocław–Warszawa–Kraków.

- W. Smoczyński, 2007, *Słownik etymologiczny języka litewskiego*, Wilno.
O.N. Trubačev, 1980, *Ėtimologičeskij slovar' slavjanskix jazykov. Praslavjanskij leksičeskij fond*, t. VII, Moskwa.
M. de Vaan, 2008, *Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages*, Leiden–Boston.
K.T. Witczak, 2017, *Prasłowiański przyrostek *-tajъ w świetle materiału leksykalnego*, „LingVaria” 12, 1(23), s. 209–222.

Discussions on the etymology of grom (thunder)

Summary

The Polish appellative *grom* m. ‘thunderclap’ (< Proto-Slavic *gromъ m. ‘thunder, thunderclap, roar of a thunder’) should be associated with Greek βρόμος m. ‘any loud noise; crackling of fire; roar of a thunder; roaring of a storm; rage, fury’. Both these nouns derive from the Proto-Indo-European archetype *gʷrómos m. ‘loud noise; thunder, thunderclap, roar of a thunder’ (originally *nomen actionis* with the meaning ‘roaring; thundering’, derived from the root **gʷrem-* ‘to roar, to thunder’, cf. Gk. βρέμω ‘to roar; to clash, ring (of arms); to shout, rage (of men)’, pol. *grzmieć* ‘to thunder’). The comparison of PSl. *gromъ with Gk. χρόμος m. ‘neighing or whinnying (of horse)’ is semantically doubtful.

Keywords: Balto-Slavic languages – etymology – Greek-Slavic isoglosses – Indo-European languages – semantics – word-formation

Adj. Monika Czarnecka